

บันทึกภูมิปัญญา : เหยียบเหล็กแดง กรณีหมอสั่ง่า พันธุ์สายศรี

กมลทิพย์ สุวรรณเดช

จิราภรณ์ บุญมาก

สำนักการแพทย์พื้นบ้านไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

ผู้รับผิดชอบบทความ: kamolthip_26@hotmail.com

บทนำ

การนวดพื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาด้านสุขภาพ สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ แตกต่างกันตามแต่ วัฒนธรรม การนวดเหยียบเหล็กแดง เป็นภูมิ ปัญญาการนวดภาคกลาง ที่หมอพื้นบ้านใช้ทำ เหยียบไปบนเหล็กซึ่งกำลังเผาไฟร้อน แล้วมา เหยียบบนตัวผู้ป่วย หมอพื้นบ้านต้องสมาธิและ จิตใจที่แน่วแน่ในการรักษาการบันทึกภูมิปัญญาครั้งนี้ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อถอดองค์ความรู้ของหมอสั่ง่า พันธุ์สายศรี หมอนวดเหยียบเหล็กแดง จังหวัด พระนครศรีอยุธยา มาเป็นตำราแห่งการเรียนรู้ของ คนรุ่นหลังสืบไป

วิธีการบันทึกภูมิปัญญา

การบันทึกภูมิปัญญาการเหยียบเหล็กแดง กรณี หมอสั่ง่า พันธุ์สายศรี เกิดขึ้นภายใต้โครงการจัดการ ความรู้และพัฒนากระบวนการดูแลผู้ป่วยอัมพฤกษ์-

อัมพาตด้วยภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน ดำเนิน การโดยสำนักการแพทย์พื้นบ้านไทย กรม พัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก วิธี การศึกษาใช้เครื่องมือสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อถอดองค์ ความรู้และภูมิปัญญาจากหมอสั่ง่า พันธุ์สายศรี ร่วม สังกัดกรณีในกระบวนการรักษาอย่างใกล้ชิด และ บันทึกประวัติและความก้าวหน้าของผู้ป่วยที่มารักษา 40 กรณี เพื่อศึกษาประสิทธิผลของการเหยียบ

เหล็กแดงรักษาอาการอัมพฤกษ์-อัมพาต¹

ข้อมูลหมอพื้นบ้าน

หมอสง่า พันธุ์สายศรี (ชื่อเดิม กอเดรด รุนากา) อายุ 83 ปี อยู่บ้านเลขที่ 674 หมู่ที่ 4 ตำบลพยอม อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา เกิดในตระกูลอิสลาม ซึ่งต้นตระกูลย้ายถิ่นฐานมาจากจังหวัดปัตตานี พันเพเดิมมีอาชีพทำนา สืบทอดการเป็นหมอนวดพื้นบ้านเหียนเหล็กแดงจากปู่และพ่อ ซึ่งสืบทอดมาจากบรรพบุรุษตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อยังเด็กปู่มักเรียกใช้ท่านบิบนวดพร้อมสอนวิธีการนวดรักษา อีกทั้งมักติดสอยห้อยตามพ่อซึ่งเป็นหมอยาสมุนไพรไปรักษาคนป่วย ช่วยเก็บยาสมุนไพรในท้องทุ่ง ช่วยปรุงยา และเรียนคาถาอาคมพร้อมฝึกทำน้ำมันต์ แต่พ่อเสียชีวิตก่อนจะทำพิธีครอบครูถ่ายทอดวิชาให้ เมื่อท่านอายุครบ 15 ปี ปู่เห็นว่าได้บรรลุนิติภาวะความเป็นผู้ใหญ่ตามหลักศาสนาอิสลามแล้ว จึงทำพิธีครอบครูถ่ายทอดวิชาการเหียนเหล็กแดงให้ หมอสง่าทำการรักษาผู้ป่วยครั้งแรกหลังจากเกณฑ์ทหาร โดยรักษาผู้เป็นย่าของตนเองที่มีอาการอัมพฤกษ์-อัมพาตจนหายปกติ หลังจากนั้นก็มีคนมาให้รักษาเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

นอกเหนือจากความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดจากบรรพบุรุษแล้ว ท่านยังได้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมจากตำรับตำราและหมอพื้นบ้านท่านอื่นๆ นำความรู้การแพทย์สมัยใหม่จากประสบการณ์ทำงานที่แผนกกายภาพบำบัด โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า นาน 2 ปี คิดประดิษฐ์อุปกรณ์กายภาพบำบัดช่วยเหลือผู้ป่วยอัมพฤกษ์-อัมพาต สำหรับบริหารฟื้นฟูกล้ามเนื้อหลังการรักษา อย่างเข้าใจโครงสร้างและหลักการเคลื่อนไหวของร่างกายด้วยวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น และทำได้ง่ายด้วยตัวเอง

ในอดีตท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นแพทย์ประจำตำบล ได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านการแพทย์แผนไทย ได้รับการรับรองขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกอบโรคศิลปะ ตามพระราชบัญญัติการประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2542 มาตรา 33 (1)(ค) สาขารักษาการแพทย์แผนไทย ประเภทเวชกรรมไทย โดยไม่ต้องผ่านการสอบขึ้นทะเบียน เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ให้กับหน่วยงานราชการและสถานศึกษาหลายแห่ง ด้วยความรู้ความสามารถ คุณความดีของการดำรงตนเป็นหมอพื้นบ้านที่ทรงคุณธรรม ไม่เรียกร้องค่ารักษา มีความเมตตาต่อผู้ป่วยทุกคนไม่ว่าพุทธหรืออิสลาม ท่านจึงได้รับการคัดเลือกเป็นหมอไทยดีเด่นแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2555

ความชำนาญด้านการรักษา

การนวดเหียนเหล็กแดงและนวดจับเส้นรักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาต ต่อประสานกระดูกกรณีผู้ป่วยกระดูกหัก ใช้สมุนไพรพ่นรักษาโรคผิวหนัง เช่น เริม งูสวัด ไฟลามทุ่ง ขยี้มดดินหมา เป็นต้น

ภูมิปัญญาการเหียนเหล็กแดงรักษาอัมพฤกษ์-อัมพาต

การเหียนเหล็กแดง เป็นวิธีการนวดพื้นบ้าน โดยหมอพื้นบ้านผู้รักษา ใช้เท้าเหียนเหล็กที่กำลังเผาไหม้แดงอยู่บนเตาไฟ แล้วเหียนไปตามร่างกายของผู้ป่วยที่มีอาการเจ็บป่วย คล้ายกับการย่ำขาของชาวล้านนา แตกต่างกันในบางขั้นตอนการตรวจวินิจฉัยและการรักษา ส่วนมากใช้รักษาผู้ป่วยอัมพฤกษ์ อัมพาต มักใช้การนวดจับเส้นและการประคบร่วมด้วย

อุปกรณ์ที่ใช้ในการรักษา

1. เตาถ่าน เพื่อความสะดวกในปัจจุบันอาจใช้เตาแก๊สแทน
2. เหล็กสำหรับเหยียบ ในอดีตใช้ผาลไถนาหรือมีดดาบศาสตราวุธ ถือเป็นการเอาเคล็ดที่จะพิชิตโรคภัย แต่ปัจจุบันผาลไถนาหายาก จึงประยุกต์ใช้แทนของรถยนต์แทน
3. น้ำมันมะพร้าวหรือน้ำมันงา ที่ผ่านการปลุกเสก เป็นตัวนำพาความร้อน ช่วยแก้การปวดเมื่อยและบำรุงเส้นเอ็น
4. น้ำมันที่ผ่านพิธีปลุกเสก สำหรับประพรมเตาถ่าน แผ่นเหล็ก และน้ำมันมะพร้าว และให้ผู้ป่วยดื่มเพื่อความเป็นสิริมงคลขับไล่สิ่งชั่วร้ายที่ก่อโรค
5. ไบโพลปลิงหรือใบตองอาจใช้หรือไม่ใช้ก็ได้ มารองเท้าก่อนเหยียบลงไปบนตัวผู้ป่วย เพื่อบรรเทาความร้อน และน้ำมันในไบโพลปลิงมีสรรพคุณช่วยบรรเทาอาการปวดได้ดี

ขั้นตอนและวิธีการเหยียบเหล็กแดง

1. การตรวจวินิจฉัยอาการ พิจารณาจากสีหน้า แวตา และท่าทางตามอิริยาบถต่างๆ ตรวจวัดความดันโลหิต จับชีพจร จับ คลำ หรือแตะบริเวณที่เกิดอาการ ผู้ป่วยอัมพฤกษ์-อัมพาต มักมีอาการแขนและขาอ่อนแรง ข้อหลุด กำเบมือไม่ได้ หนึ่งตาตก ปากเบี้ยว ลิ้นแข็ง เป็นต้น
2. ตั้งขันครู เพื่อบอกกล่าวครูที่เคารพให้ช่วยเหลือในการรักษา และขอขมาเจ้ากรรมนายเวรที่ผู้ป่วยได้เคยล่วงเกินจนทำให้เกิดโรค ผู้ป่วยจะต้องเตรียมขันครูมาเองในครั้งแรกที่มารักษา หากไม่ได้เตรียมมาให้ให้นำมาในครั้งถัดไป ขันครูประกอบด้วยดอกไม้ 3 สี รูป 1 ห่อ เทียน 1 เล่ม และเงิน 12 บาท ขณะให้ครูหมอจะทำน้ำมันต์เพื่อประพรมที่ตัวผู้

ป่วยและให้ผู้ป่วยดื่ม และประพรมเหล็กแดง เตาไฟ และน้ำมันมะพร้าว ก่อนทำการรักษา

3. ทำการรักษาโดยการเหยียบเหล็กแดง โดยใช้เท้าเหยียบน้ำมันมะพร้าว แล้วจึงเหยียบเหล็กแดงที่วางอยู่บนเตาร้อนๆ และเหยียบไปตามบริเวณที่มีอาการผิดปกติของผู้ป่วย ดังรูปที่ (1)-(3) เป็นการ

รูปที่ 1 เท้าเหยียบบนน้ำมันงาหรือน้ำมันมะพร้าว

รูปที่ 2 เหยียบบนเหล็กที่เผาไฟร้อน

รูปที่ 3 เหยียบไปบนอวัยวะผู้ป่วย

รักษาโดยการนวดและใช้ความร้อนในเวลาเดียวกัน หลังจากนวดเหยียบเหล็กแดง จะนวดจับเส้น และนำลูกประคบที่หนึ่งแล้ว จุ่มน้ำมันต์ วางบนเหล็กแดง เพื่อให้เกิดความร้อน นวดแบบขยี้ไปในทางเดียวกันตามแนวเหยียบเหล็ก เพื่อไม่ให้เส้นจม การนวดและประคบจะทำในข้างที่มีอาการก่อนข้างปกติ

ท่าและแนวเส้นการนวด

ท่านอนหงาย

1. เหยียบเหล็กนวดบริเวณโคนแขนถึงปลายมือ
2. เหยียบโคนขาถึงปลายเท้า
3. กดเปิดประตูลมในและบริเวณใกล้ขาหนีบ โดยใช้สันเท้าเหยียบนึ่งประมาณ 10 วินาที หากเส้นขายังตึงอยู่ให้กดเปิดประตูลมบริเวณท้องร่วมด้วย โดยกดห่างจากใต้สะดือ 1 นิ้ว
4. นวดจับเส้นและประคบสมุนไพรซ้ำตามแนวเหยียบเหล็กแดง

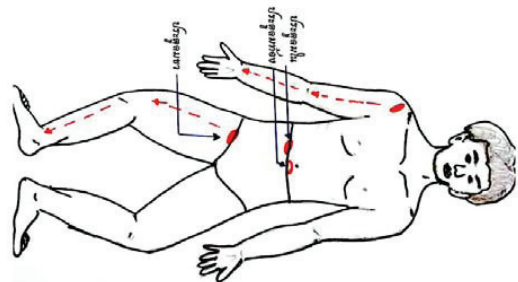
ท่านอนตะแคง

- ตะแคงด้านที่มีอาการลง เหยียบเหล็กนวดจากโคนขาด้านใน จุดเน้นบริเวณโคนขา 2 จุด และจุดใต้ก้นย้อยถึงปลายเท้า นวดจับเส้นและประคบสมุนไพรซ้ำตามแนวเหยียบเหล็กแดง

- ตะแคงด้านปกติลง 1. นวดจับเส้นบริเวณบ่า จุดเน้นบริเวณขอบสะบัก นวดไล่ลงจากโคนแขนสู่ปลายแขน ข้อมือและนิ้วมือ 2. เหยียบเหล็กแดง ช่วงหลังต่ำกว่าบั้นเอวไล่ลงก้นขา เน้นจุดสะโพก 3 จุด เหยียบไล่ลงขาด้านนอกจนถึงปลายเท้า นวดจับเส้นและประคบซ้ำตามแนวเหยียบเหล็ก

4. การฟื้นฟูสุขภาพของผู้ป่วย หมอสง่ามีเครื่องมือสำหรับการฟื้นฟูสุขภาพของผู้ป่วย เช่น รอกราวฝึกหัดเดิน เครื่องช่วยฝึกหัดยืน อุปกรณ์ฝึกกล้ามเนื้อ มีกลวิธีในการฝึกผู้ป่วยพูด โดยการนวด ไคน์ลิ้น การดัดลิ้น การใช้ผ้าผูกเท้าไม่ให้เดินตะแคง การใช้หมวเล็กๆ สอดใต้รักแร้ ป้องกันแขนลืบทัดตัว

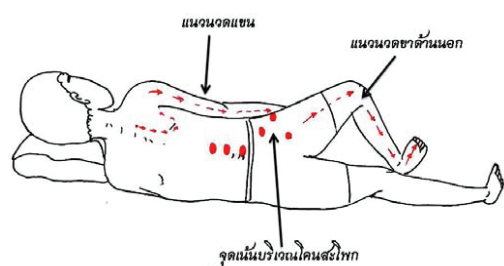
ท่านอนหงาย

ท่าตะแคงด้านที่มีอาการลง

ท่านอนตะแคงด้านปกติลง

ทำนั้

1. บีบคลายบริเวณบ่าทั้งสองข้าง
2. บีบคลายบริเวณคอไล่ขึ้นศีรษะ เน้นจุด
กำดัน ๓ จุด บริเวณท้ายทอย
3. หากผู้ป่วยมีอาการปากเบี้ยว เหยียบ
บริเวณคอกับใบหน้า และหนดบริเวณปีกจมูกกริดไป
ตามแนวโหนกแก้ม หากมีอาการลั่นกระด้างคาง
แข็งกดจุดหนดบริเวณปลายคางร่วมด้วย
4. ใช้ลูประคบประคบศีรษะด้านหลัง คอ บ่า
หลัง ไหล่จนถึงก้นกบ

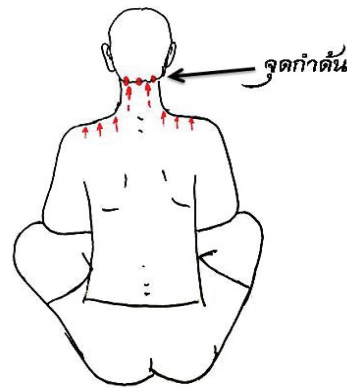
วัตรปฏิบัติหมอพื้นบ้าน

ต้องดำรงตนตามหลักศาสนาอิสลามและหลัก
ปฏิบัติของหมอพื้นบ้านที่ครูสอนสั่ง เช่น ห้ามเรียกร
้องคำรักษา ยกเว้นคำครู 12 บท คำสมนาคุณแล้ว
แต่จิตศรัทธาที่ผู้ป่วยจะให้ ห้ามรักษาตนเอง
กำลังทานข้าว เชื่อว่าของจะเข้าตัว หรือห้ามรักษา
เมื่อถูกปลุกให้ตื่นเพราะเชื่อว่าคนป่วยจะตาย และ
ห้ามบอกว่าจะรักษาที่วันจึงจะหาย นอกจากนี้ครูยัง
สั่งห้ามรับประทานอาหารบางชนิด เช่น เหล้า มะเขือ
พวง พักเขี้ยว และมะเฟือง เพราะวิชาจะเสื่อม และ
ต้องมีพิธีไหว้ครูเพื่อแสดงการเคารพครูบาอาจารย์
ทุกปี

การถ่ายทอดองค์ความรู้

ภูมิปัญญาการนวดเหยียบเหล็กแดง ถือเป็นภูมิ
ปัญญาของสายตระกูล หมอสง่างจึงถ่ายทอดสู่ลูก
หลานที่มีความตั้งใจแน่วแน่และมีจิตศรัทธาในการ
เป็นหมอพื้นบ้านปัจจุบันนี้มีผู้สืบทอดวิชารุ่นลูกทั้งหมด
6 คนและรุ่นหลานทั้งหมด 5 คน ท่านไม่หวงวิชาที่

ทำนั้

จะสืบทอดให้กับคนนอกตระกูล ในอดีตเคย
ถ่ายทอดให้กับศิษย์นอกตระกูล แต่ศิษย์คนนั้นใช้
ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดไปเรียกร้องเงินทอง ทำให้มี
อันเป็นไป ปัจจุบันจึงยังไม่มีคนนอกสายตระกูลที่
คุณสมบัติเหมาะสมในการรับถ่ายทอดวิชา

บทสรุป

ภูมิปัญญาการนวดเหยียบเหล็กแดง เป็นภูมิ
ปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพที่ต้องอาศัยความชำนาญ
ของหมอพื้นบ้าน ผลการรักษามีประสิทธิภาพในการ
รักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตเป็นที่ประจักษ์ยืนยัน
จากผู้ป่วย การบันทึกภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน ผู้
บันทึกต้องให้ความเคารพและสร้างความไว้วางใจแก่
หมอพื้นบ้าน เพื่อให้ได้รับความเมตตาและยินดีใน
การถ่ายทอดความรู้สู่การบันทึกต่อไป

เอกสารอ้างอิง

1. เสาวณีย์ กุลสมบุรณ์, อรพินท์ คุรุทจับนาค, สิริวัชร
อารทรากร, ภราดร สามสูงเนิน, อรจิรา ทองสุกมาก,
กมลทิพย์ สุวรรณเดช (บรรณาธิการ). องค์ความรู้การ
ดูแลอัมพฤกษ์ อัมพาต ของหมอพื้นบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 1.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่ง
ประเทศไทย จำกัด; 2554.